

## TÜRKİYE’DE KENTLİLEŞME SORUNLARI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Cemal YALÇIN\*

### Öz

Ülkemizde yarım asırdan fazla bir süredir birçok problemiyle birlikte kendisini çoğu zaman hissettirmiş önemli sorunlarımızdan bir tanesi, kentlere çeşitli nedenlerle yapılmış göçlerin sonucunda şekillenmiş, kültürel bir problem olarak anılan kentlileşmemedir. 1948’de Marshall Yardımı çerçevesinde kırsal üretimde gerçekleşen modernleşme süreci sonucunda kentlere yönelen göç akımları sürekli artarak devam etmiş ve yoğun göç alan kentlerin nüfuslarını, baş edilmesi çok zor hatta mümkünsüz hale getirecek şekilde artırmıştır. Göç alan kentlerimizin ekonomik kalkınma bazında yeni gelenleri istihdam sürecine kazandırmadaki yetersizlikleri, kentlerimizle ilgili literatürde sıkça bahsedilen problemlerin temel kaynağıdır. Bu yazıda ülkemizde kentleşme süreci çerçevesinde, kentlere göç yoluyla gelmiş insanların kente özgü davranışlar geliştirmelerinin neden tam anlamıyla gerçekleşt(e)mediği tartışılmıştır.

**Anahtar Sözcükler:** Kentlileşme, kent, kentleşme, göç.

### Abstract

#### A Discussion on Problems of Urban Life Style in Turkey

One of the important problems since the 1950s in Turkey is the cultural problems which can be seen in the lives of people who migrated to cities and could not achieve to gain an urban life style. As a result of modernization process in the rural production following the Marshall Aid in 1948, migration flows from rural areas to cities increased dramatically making the receiving cities unable to handle the population increase. The inability of migration receiving cities to absorb newcomers in employment is the main reason for the problems that have been mentioned frequently in the Turkish urbanization literature. In this paper, why people who migrated to cities and stayed long enough in cities could not transform themselves according to city values and norms are discussed.

**Keywords:** City life, city, urbanization, migration.

---

\* Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, SİVAS,  
cyalcin@cumhuriyet.edu.tr

## GİRİŞ

Günümüz tanımlarına uyan ilk kentlerin M.Ö. 3500 dolaylarında ortaya çıktığı (Kurt, 2003: 21) genel kabul gören bir düşünce olduğuna göre, insanlık tarihinin sadece son 5500 yılını işgal eden bu yaşam tarzı, çok kısa olmasına rağmen son birkaç yüzyıl içerisinde insanlığın dünya üzerinde dağılımında çok önemli bir sonuç doğurmuştur. Öyle ki, Birleşmiş Milletler, Nüfus Birimi'nin 2007 verilerine göre, Dünya nüfusunun kentlerde yaşayan kısmı % 49,4'dur. Bu oranın 2025'te % 57,2'ye, 2050'de ise % 69,6'ya çıkacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2007).

Dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındırmaya başlamış kentlerin bu gelişim sürecini sorunsuz yaşadıklarını düşünmek son derece yanıltıcıdır. İngiltere gibi endüstrileşmenin ilk yaşandığı ülkelerde bile kentlere yığılan insanların yarattığı sorunlar ve kentlerin bunlarla başa çıkmada uzun süre önemli problemler yaşadıkları bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerde kentlerin kendilerine yönelen göç akımlarına ekonomik gelişmeleri ve sanayileşme nedeniyle ihtiyaç duymalarına rağmen, göçmenlerin sorunlarına tatminkâr bir cevap vermede hazırlıksız yakalandıkları bilindiğine göre, durumun az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki görünümünün daha da sorunlu olabileceği anlaşılmaktadır.

Ülkemizde 1950'li yıllarda başladığı ve artarak devam ettiği genel kabul gören kentleşme birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Bunlardan en fazla bilindik olanları işsizlik, yerleşme, yani konut problemi, kontrolden çıkmış nüfus birikimi, kentte yaşayanlar için gerekli sosyo-ekonomik ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikler, altyapı problemleri ve kentte ikamet etmelerine karşı kentli olmaya yabancı kalmış insanların çokluğudur.

Bu çalışmanın temel konusu olan kentlileşememe problemi günümüze kadar sarkmış önemli bir sorun olup, kentlerdeki sosyal, ekonomik ve politik ilişkileri derinden etkilemektedir.

## 1. KENT, KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME KAVRAMLARI

Kentlerin ilk ne zaman ve nerede ortaya çıktığıyla ilgili farklı tartışmalara rastlansa bile (örneğin Childe [1982: 69], M.Ö. 3000 yıllarında olduğunu düşünürken, Bookchin [1999: 48] zamanımızdan en az 9000 yıl öncesinde kurulduğu anlaşılan Çatalhöyük örneğiyle ona karşı çıkmaktadır) kent dendiğinde akla ilk gelen unsur onun ekonomik ve sosyal işlevlerinin köy tipi yerleşimlerden farklılığıdır.

Kent tanımlanırken nüfus, işlevsellik ve sosyolojik ölçütlerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin nüfus baz alındığında, Keleş’in (1990: 26) de belirttiği gibi nüfusu 10.000 ve üzeri olan yerleşim birimlerinin kent olarak tanımlandığı görülür. Aslında antik Yunan’dan beri ideal kent konusunda görüşler ortaya konmuştur. Platon ve Aristo’nun Atina Sitesi’ndeki nüfus artışına karşı olumsuz düşünce bildirdikleri bilinmektedir. Platon bir şehirdeki yeterli yurttaş sayısının ancak üzerinde yaşanılan alan ve komşu siteler dikkate alınarak tahmin edilebileceğini belirtir ve hemen arkasından bu sayının 5040 olduğunu söyler. Bu rakamı seçmesinin nedeni ise 1’den 10’a kadar her rakamla kalansız bölünebilir olmasıdır (Jowett, 1931: 119). Aristo, birçok kişinin mutlu bir site için geniş bir nüfusa sahip olması gerektiği düşüncesini yadsır. Ona göre, sitede bulunanların sayısının çokluğu değil, orada yaşayanların gücü daha önemlidir. Aristo, kalabalık bir şehrin idaresinin de iyi olmayacağını belirtir (Jowett, 1885: 214).

İşlevsellik ölçütüyle, özellikle Behice Boran nüfus sınırlamasına karşı çıkarak, kentleri daha çok tarım dışı üretimin yapıldığı yerler olarak tanımlar (Akt: Sencer, 1979: 5). Sosyolojik ölçütte öne çıkan unsur ise, kentte yaşayan insanların bir topluluk olarak kendilerine özgü nitelikleridir (Sencer, 1979: 6).

Görüldüğü üzere kent tanımlanırken farklı ölçütler kullanılsa bile, aslında günümüzde kent dendiğinde akla gelen şey bu ölçütlerin birlikte kullanılmasını gerektirmektedir. Özellikle modern anlamıyla kent, kendisine yönelen göçlerle birlikte ele alındığında, nüfusun en düşük 10.000 olması gibi bir sınırlama yapmanın pek yeterli olmadığı görülür. Belli bir sayı vermektense, ‘kırsal yerleşimlere göre çok daha kalabalık, tarım dışı üretimin yaygın olduğu ve kente özgü davranışların baskın olduğu yerleşim birimleridir’ şeklinde yapılacak bir tanımın daha kapsayıcı olacağı düşünülmelidir.

Kentleşme, basit bir ifadeyle, bir ülkedeki kent sayısının ve kent nüfuslarının artması anlamına gelir (Keleş, 1990: 5). Ancak bu süreci sağlayan unsur daha çok ekonomik ve sosyolojik faktörleri bünyesinde barındırmaktadır. Kentlerin ekonomik anlamda sanayi bakımından hızla gelişmesi kendi nüfuslarıyla gereksinim duyulan işgücünü karşılayamaması ve kırdan önemli oranda işgücü koparılması hep kentleşme süreci ile yakından ilişkili olmuştur. Kırdan kente bir şekilde göç başladıktan sonra göçün sadece ekonomik ölçütler çerçevesinde olmaktan öte sosyal ve psikolojik nedenlerle de hız kesmeden devam ettiği görülebilir ki, ülkemiz bunun için güzel bir örnektir.

Ülkemizdeki kentleşme süreci ne yazık ki, kentlerin gereksinme duydukları işgücü açığını kapatmak için kırdan göç koparmaları şeklinde değil, tam tersine 1950’li yıllar boyunca başlamış ve sonrasında da devam etmiş olan kırsal üretimin makineleşmesinden dolayı açığa çıkan işgücünün kentlere

yönelmesi sonucunda olmuştur. Bu ise kendisine yönelen insan göçünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kentlerde, kentleşmenin hep problemlerle birlikte anılmasına yol açmıştır.

Konuyu kentte oturanlar ve kentlerin ahalisi üzerine etkileri bağlamında ele aldığımızda, literatürde daha çok olumsuz görüşler belirtildiğine şahit oluruz. İbn Haldun'un göçebelerle şehirlileri karşılaştırdığı ve şehirlileri pek beğenmediği bilinmektedir. Ona göre, "Şehir ahalisi her çeşit lezzetler, bolluk ve genişlik içinde yaşamaya alıştıkları, dünyanın ve kendi arzu ve heveslerinin düşkünü oldukları için ... iyilik yollarından o nispette uzaklaşırlar. ... onlardan birçoklarının toplantılarında ve konuşmalarında kötü sözler kullanarak söğüp saydıklarını görüyorsun. ... Göçebe ve köy hayatı yaşayanlar ise ancak vücutlarını koruyabilecek miktarda dünyaya düşkün olup, nefis arzularının sebep ve vasıtalarına ve dünya lezzetlerinden hiçbirine ve sebeplerine sahip değillerdir. ... Onların kötü yollara sapmaları ve kötü huy ve ahlâkları şehirlilerinkine nispetle çok azdır." (İbn Haldun, 1990: 310)

Simmel de kentlerde yaşayanlar hakkında olumsuz bir yaklaşım içerisinde. Ona göre, kentte yaşayan ve dışarı ile devamlı ilişki içinde olan insanlarla, her karşılaştığını tanıyan ve daha iyi ilişkilerin gözlendiği küçük yerleşim birimlerindeki insanlar karşılaştırıldığında, kentte yaşayanlar tamamen yalıtılmış ve algılanması güç bir ruhsal durum içindedir (Akt: Wirth, 2002: 90). Simmel (1950: 410-411), şehirlerde yaşayanların kalpleriyle değil de kafalarıyla tepki verdiklerini belirtir. Şehirler her zaman parasal ekonominin merkezi/kasası olmuştur. Para söz konusu olduğunda bireyler arasındaki tüm entelektüel farklılıklar tek düze hale gelir. Paranın söz konusu olduğu yerde sorulan soru en basit haliyle "ne kadar?" ya da "kaç?" dir.

Engels (1997: 70-71) yaşadığı dönemin Londra'sını anlatırken bir yanda muhteşem yapılar ve limanları diğer tarafta ise insanın midelerini bulandıran, insan doğasını isyana getiren sokaklardaki yüz binlerce insanın birbirleriyle hiç ilgisi yokmuş gibi birbirlerinin önünden geçmeleri gerçeğini vurgular. Engels, sokaklardaki bu kalabalık arasındaki tek sözsüz anlaşmanın birbirlerinin yolunu kesmemek için herkesin kaldırımında kendi yakasında yürümesi olduğunu belirtir. Dolayısıyla Engels, büyük kentlerde insan yığınlarının özellikle insana özgü olan diğerlerinin farkında olma durumundan tamamen bireyciliğe geçtiklerini düşünmektedir.

Dellaloğlu, (2001: 74) kentteki insanların nasıl yalnız olduklarını göstermek için şunları söyler: "Kentin Café'si ile kırın Kahve'si arasındaki fark sadece bir yazılış ve okunuş farkı değildir. Her ikisinde de insanlar oturur ve çay, kahve içerler. Kırın Kahve'sinde oturup çay, kahve içmek kolektif bir edimdir. Hep birlikte davranır bireyler. Kırdaki Kahve'ye gitmenin hedefi,

ötekilerle birlikte olmaktır. Kentin Café’sinde ise, kalabalık bir görüntüdür. Sayısız özne bir aradadır ancak herkes tek başınadır. Café’de tüm kalabalığına rağmen yalnızlık vardır. ... Bir adadır aslında kent öznesi. Ve kalabalıklar içinde bile yalnızdır aslında. ...Kent öylesine kalabalıktır ki, orada faili meçhul cinayetler işlenir herkesin gözü önünde. ... Biri gelir, diğerini herkesin gözü önünde öldürür. Bunun koşulu kalabalıktır. Öznelerin birbirlerini tanımamasıdır.”

Bookchin’in (1999: 30) ifadesiyle temiz ve erdemli kır yaşamının kirli ve günahkâr kent dünyası ile ahlaki bir karşıtlık oluşturduğu görüşünün içimizde kökleşmiş olması nedeniyle, yukarda anlatılan görüşler kendi durdukları noktadan bakıldığında tutarlı görümler de, tüm bu olumsuz anlatımlara rağmen kentlerin ve kentsel yaşamın giderek tüm dünyaya egemen olduğunu görmek ve bu nedenle belki de nostaljik özlemlerden bir bakıma sıyrılmak gerekir. Simmel’in kalabalık sokaklarda yürüyen insanların birbirlerini tanımamasının yaratacağı bunalım düşüncesi tartışmalı bir durumdur. Bunun nedeni basit bir açıklamayla, sürekli olduğu düşünülen kalabalık sokakların aslında bireyler için geçici olmasından ve insanların gideceği yere ulaşmaları için sadece birer araç olmalarından dolayıdır. İnsan kalabalık sokakta gideceği yere ulaşmaya çalışırken, tanımadığı kalabalıktan çok belki de ulaşımında karşılaşıcağı sorunlardan daha fazla etkilenir. Ulaşılabilecek yerde insanı bekleyen ortam da Simmel’in bahsettiği gibi tanıdık ve bilindik olmayanlardan oluşsaydı kentte yaşam gerçekten katlanılmaz olurdu. Kalabalık sokaklardan geçildikten sonra varılacak yer insanın çoğu zaman tanıdığı/bildiği bir yer ve içindekiler de sokaktakiler gibi yabancı değildir. Kendi sokağına, okuluna, çalıştığı binaya, üyesi olduğu örgüte vb. ulaştığı andan itibaren insanın kalabalık sokaklardaki kadar yalnız olmayacağını kabul etmek gerekir.

Kentin cafésı ve köyün kahvesi arasındaki fark gerçekten de doğru bir belirlemedir, ancak bir farkla: Kentte de cafélere insanlar çoğunlukla ya arkadaşlarıyla birlikte ya da onlarla karşılaşmak için gitmektedirler. Bu nedenle kent, insanı yalnızlaştıran ve çaresizleştiren bir mekândan çok, ona aslında köyde hiç farkına varamayacağı kadar farklı sosyal ilişkiler olanağı da sağlar. Dolayısıyla kentteki kalabalık içindeki yalnızlık sadece geçici bir durumdur ve gerçekten bireyin tek başına sokakta olmasıyla doğrudan ilişkilidir ki, bu bile pek rastlanılan bir durum değildir. İnsanlar tek başına dışarı çıkmak yerine çoğunlukla tanıdıkları arkadaş, akraba vb. ile kalabalık arasına karışmaktadır.

Yukarda değindiğimiz gibi, kentlerde yaşayan insanların sayısının kırsal alanlarda yaşayan insanların sayısını birçok ülkede fazlasıyla geride bırakmış olması nedeniyle, kentlerde yaşayanların yaşam tarzları ve kentli davranış kalıpları gittikçe önem kazanmaktadır. Kırdan kente göç edenlerin yaşam tarzlarında görülmesi beklenen değişiklik kısaca kentleşme olarak

nitelendirilmektedir (Özer, 2004: 121). Sencer (1979: 292) de benzer bir yaklaşımla, kentlileşme kavramını, kentleşme ile ilişkisi içerisinde ele alır ve bu süreçte görülen aşamalardan birisi olarak görür. Ona göre kentlileşme, kente göçle başlayan nüfus deviniminin kentin belirli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar devam edecek olan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde yaşam biçimleri değişen insanlarda kente özgü davranışlar gözlenmesi umut edilir.

Kentlileşme kavramı ile evrensel unsurlar ortaya çıkarılabilir mi sorusunun cevaplanması pek kolay değildir. Eğer kent, içinde yaşayan insanlar üzerindeki etkileriyle onları kentli yapıyorsa, bu soruya evet cevabı vermek pek mümkün görünmemektedir. Wirth'in (2002: 83) belirttiği gibi, kentleri niteleyen sanayi, ticaret, balıkçılık, madencilik vb. baskın özellikler nedeniyle, bu türden farklılıklara sahip kentlerde toplumsal yaşamların farklı olması gerekir. Gerçekten de sanayisi gelişmiş bir kentle, balıkçılık alanında yoğun faaliyet gösteren bir kent arasında toplumsal etkileşim bazında büyük farklılıklar olabilir. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen, kentte yaşayan insanların kente özgü değerler geliştirmesinde gene de evrensel unsurlar bulunması gerekliliği, üzerinde durulması ve savunulması gereken bir noktadır.

Özer ve Sencer'in tanımlarında ortaya konmamış kente özgü davranışlardan bazılarını Yıldız (2008, 49), yaşanan yeri tanımak ve farkında olmak, nazik, hoşgörülü ve farklılıkları saygıyla karşılamak olarak belirtmektedir. Ona göre, kentli birey yaşamının tüm aşamalarında kentli davranışı göstermelidir. Bu da nezaketli davranmayı ve etkili bir iletişim göstermeyi gerekli kılmaktadır. Kentli birey özgürlüğünün sınırsız olmadığı bilincinde olarak toplu yaşam alanlarında karşıdaki bireyleri rahatsız etmeyerek onlara saygı göstermeyi bilmelidir.

Kentlileşme kavramı kent yaşam süreci ile ilişkilidir. Çok sayıda insanın aynı mekânları paylaşmak zorunda kalmasının getirdiği bir zorunluluk olarak görülebilecek bu kavramın amaçladığı şey, aslında uyum ve düzenli bir yapılanmadır. Aşırı kalabalık bir ortamda, herkesin sadece kendisini düşündüğü ve diğerlerini dikkate almadığı bir yaşam tarzı, kentleri ancak içinden çıkılmaz sorun yumaklarına dönüştürür. Dolayısıyla kentlileşme kavramı bir yandan kurallı bir yaşamı, yani sırasını beklemeyi, kentsel ortak eşya ve mekânlara zarar vermemeyi ve başkalarını rahatsız edecek davranışlardan (yerlere tükürmek, aşırı gürültü yapmak, kirletmek vb.) kaçınmayı, diğer yandan da kenti sevmeyi ve ona bağlanmayı gerektirmektedir.

## **2. ÜLKEMİZDE KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME PROBLEMLERİ**

Ülkemizde kentleşme ve kentleşme süreçleri birbiriyle yakından ilişkili ve genel olarak ta problemlili konulardır. Ülkemizde kentleşme dendiğinde, Keleş’in (1990: 14) az gelişmiş ülkelerde kentleşme terminolojisinde rastlandığını belirttiği “hızlı, çarpık, aşırı, sahte, dengesiz ve tek yönlü” gibi terimlerin akla geldiğini belirtmek gerekir. Birbiriyle bağlantılı olduğunu söylediğimiz bu iki kavramdan bir tanesindeki problemlili durum ister istemez diğerini de olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla çarpık kentleşme olan bir ülkede kentleşmenin de çarpık olacağını beklemek gerekir.

Ülkemiz nüfusu dinamik bir görünüm sergilemektedir. Bu dinamiklik daha çok nüfusun artış hızının gelişmiş ülkelere göre daha fazla olmasından ve ayrıca daha fazla hareketli olmasından kaynaklanmaktadır. Nüfusumuzun yerleşim yerlerine göre dağılımının geçmişi incelendiğinde, 1927-1950 arası yaklaşık %75’inin köylerde yaşarken, kırdan kente yoğun göçlerle 2000 yılına gelindiğinde bu oranın %35’e düştüğü görülmüştür (Yalçın, 2004: 113-114). Nihayet, Türkiye İstatistik Kurumu’nun 31 Aralık 2009 verilerine göre, toplam nüfusumuzun %75.5’i il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (TUİK, 2010). Ancak yanlış anlamaları engellemek için, ülkemizde kentleşme sürecinin homojen olmayan yanını da görmek gerekir. TUİK verileri ülkemizde kentlerin dengeli bir gelişim içinde olmadıklarını ispatlar niteliktedir. Nitekim 1990-2000 arası nüfus verilerine göre 81 ilimizin 66’sı nüfus artışı göstermesine rağmen, Ardahan, Artvin, Bartın, Bayburt, Çorum, Edirne, Kars, Karabük, Kastamonu, Kırşehir, Kilis, Sinop, Sivas, Tunceli ve Zonguldak’ın nüfuslarında azalma olmuştur. En fazla nüfus kaybeden kentlerimiz % 35,58 ile Tunceli, % 20,22 ile Ardahan ve %16,16 ile Sinop’tur ([http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab\\_id=220](http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=220)). Bu yüksek dereceli heterojen kentleşme süreci ülkemizde özellikle yoğun göç alan İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerde, Yüceşahin ve diğerlerinin (2004: 38) de belirttiği gibi, şehirleşmenin ötesine geçen bir metropolleşme sürecini ortaya çıkarmıştır. 2009 yılı sonu itibarıyla İstanbul’da oturanların sayısının 13 milyona yaklaştığı ve bunu 4.650.802 kişi ile Ankara’nın, 3.868.308 kişi ile İzmir’in, 2.550.645 kişi ile Bursa’nın ve 2.062.226 kişi ile de Adana’nın takip ettiği gerçeği bu durumu daha net ortaya koymaktadır. Kaba bir hesaplama ile bu beş kentimizde yaşayan insanların genel nüfusa oranının %34.5 olduğu görülmektedir (TUİK, 2010).

George ve Barbara Helling, ülkemizde daha 1950’lerin başında köyden kente göçün ortaya çıkaracağı problemlere işaret etmişlerdir: “...her üç veya dört köylüden biri evini şehre nakledecek olursa acaba Türkiye’de her şehrin nüfusunun iki misline yükseleceğinin farkında mıyız? Böyle bir hareket şehirlileri müşkül bir duruma sokar; onların sokaklarını, hastanelerini, iaaş

sistemlerini ve evlerini kifayetsiz kılar. Şehirde bugünkü gibi yaşamak imkansız hale gelir” (Akt: Kurt, 2003: 69).

Görüldüğü üzere, ülkemizde özellikle 1950’li yıllarla başlayan, kır aleyhine ve kente yönelik göç akımları 50 yıl içerisinde alışlagelmiş köy-kent yapılanmasını altüst etmiştir. Ülkemiz coğrafi konumlanışının bir gereği olarak tarımsal üretime uygun bir bölgede bulunmaktadır. Keleş ve Hamamcı’nın (2002: 85) da belirtmiş olduğu gibi, tüm Akdeniz’de İspanya, Fransa ve İtalya ile birlikte beslenme problemini çözebilecek yetenekte bir Akdeniz ülkesidir. Uygun şartlarda tarımsal üretim yapılması durumunda başka bir ülkeye muhtaç olmayacak ender ülkeler arasındadır. Ancak tüm bu gerçekliğe rağmen, uygulanan politikalarla tarımsal üretimin ülkeye yeterli bir seviyeye getirildiğini söylemek güçtür.

Ülkemizde kentleşme süreci, gelişmiş ülkelerde yaşanan süreçlerle tamamen zıt yöndedir. Gelişmiş ülkelerde yaşanan kentleşme süreci endüstrileşmeyle paralel olarak şekillenmiştir. Endüstrileşmenin etkisiyle ekonomisi gelişen ülkelerin kentlerinde gözlemlenen en büyük değişim, bu kentlerin kendi iç dinamikleriyle ihtiyaç duyulan işgücü talebini karşılamada yetersiz kalmaları nedeniyle işgücü ithal etmek zorunda kalmalarıdır. Marx’ın (1986: 763) belirttiği gibi, kapitalist üretim araçlarının kırsal üretimi de işgal etmesiyle başlayan süreç, kırsal üretimde çok sayıda çalışmanı işsiz bırakmış ve onları ister istemez kentlere yönlendirmiştir. Bu sayede kentler ihtiyaç duydukları işgücünü karşılama olanağına sahip olmuşlar, bu da yetersiz kaldığında yurtdışı çözümler değerlendirilmiştir. Kısaca hızlı endüstrileşme beraberinde tarihte görülmemiş bir kentleşme ivmelenmesi yaratmıştır. Batıda vahşi kapitalizmin kentlere işçi çekmek için oynadığı oyun sonucunda, kırsal üretimdeki işlerinden olan insanların kentlerde karşılaştıkları manzara işsizlik olmasa da korkunç yaşam koşullarıdır. Aç kalmakla karın tokluğuna ve uzun süreli ölesiye çalışmak arasındaki fark kente yeni gelmiş işçi ve ailesi için yaşamla ölüm arasındaki ince çizgidir. Nitekim Engels (1997: 73) İngiltere’de 19. yüzyılda büyük kentlerde işçilerin oturduğu kenar mahalleleri şöyle tasvir eder. “... kentlerin en kötü mahallelerindeki en kötü evler; genelde uzun bir sıra üzerine dizilmiş, tek ya da iki katlı, kiminin konut olarak kullanılan bodrumu da bulunan, çoğunca kural dışı yapılmış kulübelerdir. Üç-dört oda bir mutfak bulunan bu evler, Londra’nın bazı kesimleri hariç, İngiltere’de bir uçtan öteki uca işçi sınıfı evidir. Sokaklarda genelde kaldırım yoktur, inişli-yokuşlu, pis, çöp ve hayvan pisliği doludur, kanalizasyon ya da atık su kanalı yoktur; tam tersine yollar durgun, pis su birikintileriyle kaplıdır. Ayrıca kötü, karmakarışık yapılanma nedeniyle semtin hava akımı engellenmiştir ve buralarda küçük bir alanda birçok insan bir arada yaşadığı için, bu emekçi mahallelerinin nasıl bir havası olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir.” Engels’in bu tasviri, Londra’nın ihtiyacı için gelenlerin başlarını sokacak evlere ulaşmada sorun yaşamadığını



gösterse de durumun ne kadar vahim olduğunu şu satırlar açıkça ortaya koymaktadır: “... 1840’da St. John ve St. Margaret kiliseleri mıntukasında 5.294 konutta yaş ve cinsiyet ayırmaksızın tıka-basa doldurulmuş kadın, erkek, çocuk tam 5.366 işçi ailesi, 26.830 kişi oturuyordu; bu ailelerin dörtte-üçünün yalnızca bir odası vardı. ... Bodrum katı haftada 3 şilin, giriş katında bir oda 4 şilin, ikinci katta 4 şilin 6 peni, üçüncü katta 4 şilin, tavan arası 3 şilin bedelle kiraya veriliyordu” (Engels, 1997: 75). Görüldüğü üzere, kentleşmede oyunu kurallarına göre oynadığı düşünülen gelişmiş ülkelerde de sanayi devrimi sonrası kentlerdeki insanlık dışı koşulların egemen olduğu bir ortam uzun süre varlığını korumuştur.

Ülkemizdeki kentleşme sürecinin Batı’da olduğu gibi kentlerimizdeki sanayi yatırımları sonucunda gerçekleştiğini düşünmek yanlıştır. Kentlerin fiziksel olarak büyük oranlarda değiştiği bu süreç işin yalnızca ilk boyutudur. Bu süreç içerisinde gelen göçmen akımlarına hazırlıklı olup olmama bakımından kentleri bir sınıflamaya tabi tutmanın zorunlu olduğu hatırlanmalıdır. Batıda sanayi devrimi sonrası kentlerde gelişen ekonomi çok kötü koşullarda yaşama olanağı sunsa dahi, kendilerine yönelmiş göçe fazlasıyla ihtiyaç duyması nedeniyle gelenleri istihdam etmeye hazırdır. Ancak bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan durum bu tablonun tam tersi yöndedir. Kentlerimizde henüz olgunlaşmamış ekonomik büyüme, Marshall Yardımıyla kapitalist üretim araçlarının kentlere uğramadan kırsal üretime gönderilmesi, onarılması mümkün olmayacak büyük problemleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, ülkemizde 1950’li yıllarda başlayan ve ivmelenerek devam eden kentleşme olayını başlatan şey, kentlerin büyük çaplı işgücüne ihtiyaç duyması değildir. Marshall Yardımı öncesi 1.800 civarında olan traktör sayısının 1956 tarihine gelindiğinde 44.000 ve 1970 tarihine ulaşıldığında da 100.000’e ulaşması (Tekeli ve Erder, 1978: 303-305) konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu durum bize Atatürk’ün 1 Kasım 1937’de TBMM’nin açılışında söylediği, “Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. ... Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir mahiyet alması. ... Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri erazi genişliği, erazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lâzımdır” (TBMM, Tutanaklar, 1.11.1937) sözlerinin ölümünden sonra unutturulduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kırsal üretime traktörün girmesiyle kente göçmek zorunda olanlar çoğunlukla kendilerini besleyecek kadar toprağa sahip olanlar değil, bundan yoksun olan ve yarıcı, tarım işçisi, maraba adları altında çalışanlardır. İşlerinden olan insanların gidecekleri yer bellidir: Daha fazla olanak bulunduğu düşünülen büyük kentler. Dolayısıyla ülkemizde de büyük kentlere doğru yoğunluğu sürekli artan bir göç akımı olagelmiştir. Ancak, Küntay’ın (2001: 317) da belirttiği gibi, iş bulma umuduyla kente göç eden ailelerin birçoğu umduklarını bulamayıp düş kırıklığına uğramışlardır. Hızlı

gelişen yeni toplumsal koşullar, kentlerde örgütlü istihdam içinde emilemeyenlerin marjinal sektöre kaymasına ve dolayısıyla da kentsel davranış değişikliklerinin ortaya çıkmasında önemli zorluklara yol açmıştır. Zorunlu olarak kentlere geldiklerinde, kentin yetersiz olanaklarıyla karşılaşan insanların, kendi başarılarının çaresine bakmaktan başka yapacak bir şeylerinin olmaması onların kentlerde düştüğü durumu açıkça ortaya koyar. Eğer kent kendilerine barınak sunmuyorsa, yani gelenleri içine almıyorsa çözüm kendi başarılarına barınak oluşturmaktır. Bu çözüm kentleri kuşatan gecekondu ve beraberinde günümüze kadar uzanmış altyapıdan, ulaşım eğitim ve sağlığa kadar pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Ancak unutulmaması gereken nokta, göç akımlarına hazırlıksız yakalanan kentlerimizin yeni gelenlere iş ve barınak sağlamadaki başarısızlığının gecekondulaşma sayesinde aslında kendisinden kopuk bir yaşam tarzını da yaratmış olmasıdır. Gelenlerin çoğu durumda gidecek başka bir yeri olmaması kentlerin gecekondu tarafından yutulmasını sonuçlamıştır. Aslında kentlere doğru olduğu düşünülen göç akımları bir bakıma hemşeri göçmen ağları sayesinde ne yazık ki kentin kendisine değil ama onları saran gecekonduya doğrudur.

İngiltere'nin bizden yüzyıl önce başlattığı süreçte, ihtiyaç duyarak kırdan kopardığı insanlara kentlerinde sunduğu yaşam koşulları vahşi kapitalizm çerçevesinde de olsa benzerdir. Yüzyıl sonra gelişen teknoloji ve dünya algılamasına rağmen ülkemizde de benzeri bir manzaranın yaşanması, ilginç bir şekilde her iki ülke için de benzer bir sonuç doğurmuştur: İnsanları olanak bulduklarında başka yerlere kaçırmak. Bilindiği üzere, kentlerdeki bu sefalet yüzünden İngiltere'den milyonlarca insan daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak için hiç düşünmeden Amerika'ya göçmüşlerdir. 1800 ile 1860 yılları arasında Amerika'ya göç edenlerin %66'sı İngiliz'dir ve bu nedenle İngiltere, Amerika'ya kaptırdığı işgücü açığını başka ülkelerin işgücü ile kapatmak zorunda kalmıştır (Castles and Miller, 1993: 50-55). Ülkemizde de kentlerde yığılan insanlar başta işsizlik ve barınma problemleri olmak üzere birçok nedenle yaşamlarını daha da karartan kentlerden, Almanya'nın ve diğer gelişmiş ülkelerin işçi talebi üzerine akın akın ayrılmışlar ve günümüze gelindiğinde milyonlarca Türkün yurtdışında bulunmasını sağlamışlardır. Deyim yerindeyse, ülkemizdeki kırdan kente göç bizde kentlerimizin daha da problemlili hale gelmesini sağlarken, gelişmiş ülkelerin kentleri için ekonomi temelli problemlere çözüm olmaları nedeniyle olumlu katkılarda bulunmuştur.

Ülkemizde kentlere ve gecekondu alanlarına yönelen bu yoğun göç akımları, göç alan kentlerimizi fiziksel olarak değiştiren önemli bir süreçtir. Hızla büyüyen kentler fiziksel anlamda kentin eskiye oranla tanınamayacak kadar büyümesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu fiziksel değişimin ötesinde ve en az onun kadar önemli başka bir değişim, kente gelenlerin kentsel değerleri özümsemesinde yaşanan değişimdir. Kentlere göçen, özellikle de kırsal

yerleşimlerden kopup gelmiş insanların, kente yerleştiği andan itibaren mi yoksa kente özgü değerleri kazanmalarıyla mı kentli olacağı sorusu tartışmalı bir sorudur. İstatistiksel olarak kentte oturdukları için kentli görülen insanların gerçek anlamda yaşadıkları kentle bağ kurması hemen olabilecek bir şey değildir. Kendisine gelen insanlara ihtiyaç duymayan kentlerde, neredeyse kentten kopuk bir yaşama başlamış kuşaklarda bunu beklemek çok daha zordur. Wirth (2002: 78), haklı olarak kentleşme dendiğinde kentlerde oturan insanların sayısı veya toplam nüfusa oranının değil, kentlerin bireye ve toplumsal yaşama etkilerinin düşünülmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda ne yazık ki, ülkemizde yoğun göç alan kentlerin göçmenlere kentsel değerler verme konusunda pek bir katkıda bulunması hemen beklenenecek bir şey değildir. Tatlıdil’in (2003: 349) de belirttiği gibi, Türkiye’de kentleşme sürecinde ortaya çıkan en önemli problem, kentlerin işsizlik baskısı altında kalmasıdır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2003) da bunu onaylar niteliktedir. Plan, “mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğu istihdam imkanları yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalmaktadır” (s: 46) belirlemesinden sonra “kente göç eden vasıfsız ve yoksul insanların işsizlik riskini azaltmak için aktif istihdam politikaları geliştirilecektir” (s:89) şeklinde bir çözümü de sunmaktadır. Ancak, kalkınma planlarının belirlediği çözümlerin gerçekleştirilmesindeki güçlük ve bu planların hükümetler için bağlayıcı bir unsur olmamaları nedeniyle kentlerimizdeki işsizlik baskısının kısa sürede kırılacağını düşünmek yanlış olacaktır. Bu nedenle, ülkemizde, kente göçüp gecekondularda yaşamlarının yeni sayfasına başlayanların kentle kuracakları ilişki, kentlerdeki ekonomik yetersizlikler nedeniyle sadece yeni gelenlerin yetenekleri çerçevesinde şekillenmiştir. Başka bir ifadeyle, kentin isteksiz ekonomisinde kendisine yer bulanlar ve çalışma güvencesine kavuşanların kentle normal başlangıç denen ilişkilere başlayabileceği düşünülmelidir. Kentsel değerlerle tanışma ve kentli olma süreci ancak bundan sonra başlayabilir. Kentsel yerleşim birimlerinin mevcut sistemleri, iş isteyenlere yeterli yanıt verebilecek kapasiteden uzaktır. Dolayısıyla, yaşanan göç ve kentleşme olgusunun sanayileşme ve sosyalleşme ile paralel gelişmemesi, kente gelmiş ama kentleşme isteğini gerçekleştirememiş insanların oluşturduğu köy kentleri ve buna bağlı toplumsal sorunları ortaya çıkarmıştır (Torlak ve Polat, 2006: 168).

Yukarda bahsedilenlerden sonra, Sezal’ın (1997: 147) ülkemizde 70 ve 80’li yıllar için şehirleşme olgusunu “köyleşen şehirler” ve 90’lı yıllar içinse köyleşmeye ilave olarak “şehirleşmeyen şehirler” kavramları ile açıklaması tutarlıdır. Sanayileşme sonrası şehirleşmede üç sürecin bir bütünlük içerisinde olması gerekir: Ekonomik, Politik ve Kültürel. Ona göre şehir, bu üç sürecin bütünleştiği ve kesintisiz yaşandığı mekân, şehirli ise bu süreçleri bir bütün olarak ve kesintisiz yaşayan insan demektir. Sezal, şehirlerimizi bu üç unsurla değerlendirdiğinde ortaya koyduğu düşünce, gelişmiş bir ekonomik ve siyasi

yapı ile köy kültürünün egemen olduğu şehir kültürüdür. Kurt'un (2003: 89) da belirttiği gibi, ülkemizde bugüne kadar uygulanan politikalar, kentte yaşayan kırsal kökenli insanları istihdam ederek, onları üretken bireyler olarak kente ve kent kültürüne ekleyememiştir.

Uluğtekin vd., gecekondulu yörelerdeki insanların daha çok kültürel izolasyon içerisinde yaşadıklarını belirtmiştir. Çoğunluğu, sadece kendi yerleştikleri mekân hakkında bilgi sahibi olup, kentin sosyokültürel zenginliğinden yararlanmadan ve ona katkı vermeden kentten kopuk yaşamaktadır. Kentli olma yolunda bir değişme süreci içine tam olarak girememişlerdir ve böylesi ailelerde demokratikleşme çok sınırlıdır. Çocuk ve gençlerin sosyalizasyonunda geleneksel değer ve inançlar geçerliliğini sürdürmektedir. Bu durum, bir bütün olarak kültürel izolasyonun bireysel ve grupsal düzeydeki olumsuz sonuçlarının ortaya çıkmasına ve kent ortamlarında demokratik ve barışçıl bir yaşamın gelişmemesine neden olmaktadır. (Uluğtekin vd., 2002: 30)

Herhangi bir kentimizde karşılaşılabileceğimiz olumsuz ve ziyadesiyle kentli olmaktan uzak insanların davranışlarına örnekler bulmak hiç zor değildir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a-) Şehirdeki tüm o kalabalığa karşın başka insanlar yokmuş gibi düşünmekten kaynaklanan aşırı bencillik ve saygısızlık.

- Sokakta kalabalık içinde yürürken bile başkalarının varlığından rahatsız olmaksızın yere tükürmek.
- Elindeki çöpü, kuruyemiş kabuklarını vs. umarsızca yere atmak.
- Komşusunu rahatsız ettiğini aklına bile getirmeksizin gürültü yapmak, balkonundan kirli suyu, tozu pisliği alt kattakilere aldırış etmeksizin aşağı dökmek.
- Ayakkabılarını (misafirler dâhil) kapı dışında bırakmayı normal görüp merdivenden inen-çıkan diğer insanların bunlardan çıkan kokuyla rahatsız olabilecekleri endişesi taşımamak.
- Durakta, bankada, hastanede vb sıraya girmek varken başkalarının sırasını hiç rahatsız olmadan kapmaya çalışmak.
- Trafikte kural tanımamak vb.

- b-) Kentle yeterli düzeyde bir aidiyet duygusu geliştirmemek.
- Kentin doğal, tarihsel, kültürel vb. mekânlarından habersiz olmak veya önemsememek.
  - Kentte karşı sevgisizlik.
  - Kenttin kendisine sunduğu olanaklardan habersizlik.
  - Kentte kamusal alanlara zarar vermek.
  - Kentin geleceğine ilişkin bir şey düşünmemek.
  - Kentin yönetimini sorgulamamak.

Yukarda özetlemeye çalıştığımız ve kentte oturanlara hiç yakışmayan bu davranışları görmek ne yazık ki, artık birçoğumuz için sıradan şeyler haline gelmiştir. Bundan daha da kötüsü bu tür davranışların çoğunlukla kanıksanmış olmasıdır. Yerlere herkesin önünde tükürmeyi normal gören bir kültürel dokuya sahip olmamamıza karşın bunu yapanların çokluğu ve engellenememesi düşündürücüdür. Darwin’in insanın maymundan evrildiği düşüncesini, eğer çalışmalarını ülkemizde yapsaydı yeniden gözden geçirmek zorunda kalarak maymun yerine tükürmesiyle tanınan “lama” yı koyabileceği esprisi bile, yerlere tükürürken hiç rahatsızlık duymayan bu insanları etkileyebilecek bir şey değildir.

Kentlerde yaşayan insanların büyük bir bölümü kentle ilgili duygusal bir kofluk içerisinde olabilir. Her gün önlerinden geçip giderken göz uçlarına çarpmış da olsa onlarda merak uyandırmayan tarihsel doku, kentin kültürü ve ona karşı bağıın zayıflığı bu problem çerçevesinde görülebilir. İstanbul’da yaşayıp, onun tüm Dünya’yı etkileyen güzelliği, tarihsel dokusu, mimari şaheserlerinin birçoğunu görmemiş insanların sayıca kalabalık olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizin bu gerçeği, Aslanoğlu’nun (2000: 101) da belirttiği gibi, henüz kentsel bütünleşmenin gerçekleşmediğini ve kentlerimizde kentli kültürünün egemen olması yerine gecekondularda yerelliklerin üretildiğini ortaya koymaktadır.

### **SONUÇ YERİNE: NE YAPMALI?**

Ülkemiz kentlerinde, kentleşme problemleri çerçevesinde ortaya çıkan sorunların yaygın bir şekilde hissedildiği bilinmektedir. Bu problemlerin sorumlusu olarak kırsal yerleşimlerden kentlere göçmüş insanları görmek ve göstermek çok yanlış ve bir o kadar da sakıncalı bir tutumdur. Sorunun bir

parçası kente sonradan gelmiş insanlarken, daha da önemli olan diğer parçası hiç şüphesiz 1950'lerden bu yana ülke ve yerel yönetimlerdir. Ulusal politikalar şekillendirilirken, ülkenin kentlerindeki sanayisel gelişimin bir yana bırakılarak önceliğin kırsal üretime verilmesi ve Marx'ın ifadesiyle kapitalist üretim araçlarının tarıma sokulması yapılmış ilk büyük hatadır. Bu durum, ekonomik olarak henüz hazır olmayan kentlere başka çareleri kalmamış olan insanların göçmelerini sağlamıştır. Böylesine hazırlıksız bulunan kentlerde, tüm çarpıklıkların yanı sıra kentleşme problemlerinin de yoğun şekilde görülmesi şartı olmalıdır.

Kentleşme problemlerine çözüm önerileri bağlamında, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın "Kentleşme Şurası 2009" başlıklı, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu geniş bir içerik sunmaktadır. Bu raporda kentleşme bilincinin ortaya çıkarılıp geliştirilmesi için yapılan öneriler maddeler halinde şöyle özetlenebilir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 25-62):

- 1- Kentle ilgili eğitim çerçevesinde öneriler:
  - a- Kentlerimizde Meslek Edinme Kursları açılmalı, bu kurslarda kentli olma ve aidiyet duygusunu geliştirecek seminerler verilmelidir.
  - b- Liseler arası resim, kompozisyon, şiir ve bilgi yarışmaları düzenlenmelidir.
  - c- Kamuya açık mekânlarda halkı bilinçlendirme etkinlikleri yapılmalıdır.
  - ç- Çocuklar için "Kentim Boyama" kitabı hazırlanmalıdır. Bu çalışma kentle ilgili duyarlılık oluşturma açısından çok önemlidir.
  - d- Kent mobilyalarının korunması için semt konaklarında, kültür merkezlerinde eğitim ve seminerler verilmelidir.
  - e- Yerel Yönetimler, kentli bir yaşam kültürü oluşturmak amacıyla, semt konakları ve kültür merkezleri açarak insanlara kent kültürünü algılatmak çalışmaları yapmalıdır.
  - f- İstanbul örneğinde olduğu gibi kentin eski ailelerin katılımlarıyla davranış modellerinin konuşulacağı "Halk Buluşmaları" günleri tertip edilmelidir.

- 2- Kentin tarihsel dokusu çerçevesinde öneriler:
  - a- Kentin tarihi ve kültürel mekânları bir program dâhilinde tüm öğrencilere ve halktan gönüllü olanlara gezdirilmelidir.
  - b- Kentin kültürel ve tarihsel varlıkları hem bilimsel ve entelektüel hem de medya ve bilişim teknolojileri kullanılarak toplumun tüm kesimlerine tanıtılmalıdır.
  - c- Kent müzesi kurulmalıdır.
- 3- Medyanın kullanılması çerçevesinde öneriler:
  - a- Kent tanıtım rehberi / kitapçığı basılıp dağıtılmalıdır.
  - b- “Kentimiz evimizdir” web sitesi hazırlanmalıdır. İnternet olanaklarının kullanılması bilgilerin yayılması ve toplanmasına ilişkin kolaylıklar sağlamaktadır.
  - c- Yarınların büyükleri olan çocuklarımıza kentlilik ve çevre bilincini kazandırmak amacıyla, televizyon programları, çizgi filmler, internet oyunları, boyama ve çocuk kitapları ve bilişim teknolojilerini de kullanarak yayınlar yapılmalıdır.
  - ç- Kentin turistik yerleri ve doğal güzelliklerini tanıtan yayınlar yapılmalıdır.
  - d- Kentte yaşayan bireylerde kente “aidiyet duygusunu” oluşturacak ve kent koruma reflekslerini geliştirecek yayınlar yapılmalıdır.
  - e- Kentin her yerini dolaşarak nabzını tutan, kentliyi dinleyen ve izleyiciye aktaran yayınlar yapılmalıdır.
  - f- Kentlilik bilincini geliştirecek (dayanışma, yardımlaşma ve komşuluk, temizlik ve çevreyi koruma, trafikte davranış vb.) öğeleri içeren spot filmler hazırlanmalıdır.
  - g- Kentin dünü, bugünü ve geleceğini konu alan açık oturumlar ve tartışma programları hazırlanmalıdır.
  - ğ- İzlenme oranı yüksek televizyon dizilerinde, kentte ortak yaşamın kurallarına örnek olacak olumlu davranış örnekleri sunularak izleyici bilinçlendirilmelidir.
  - h- İzlenme oranı yüksek sabah ve öğleden sonra yayınlanan kadın kuşak programlarında saygı, sevgi, hoşgörü, komşuluk ve dayanışma unsurlarına yer verilmelidir.
  - i- Kentteki kültür ve sanat aktiviteleri ile ilgili yayınlar yapılmalıdır.

- 4- Hemşehri ve diğer dernekleri kentlere olumlu anlamda katkıda bulunur hale getirmek için öneriler.
- 5- Kadınları, gençleri, yaşlıları ve engellileri kent yaşamına daha fazla katmak için öneriler.
- 6- Kentsel mekân kalitesinin artırılması için öneriler.
- 7- Kentsel güvenlik için öneriler.

T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu bu rapordaki çözüm önerileri incelendiğinde, raporun kentte oturup kentli özelliği göstermeyen insanları istihdam, barınma, eğitim, altyapı vb. konularda sorunlarını çözmüş ve kentli olmaya hazır bekleyen varlıklar gibi gösterdiği görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kentlerimiz yoğun bir şekilde işsizlik baskısı altındadır. İnsanların kendi yaşamlarını güvence altına almadan, içinde yaşadıkları kente karşı çeşitli yollarla bağlılık hissi geliştirecekleri düşüncesi pek tutarlı görünmemektedir. Kentlerde işsizlik sorunu yaşayan insanların kente karşı olumlu duygular beslemekten çok, kenti sorumlu görerek ona karşı kin ve nefret duyacaklarını beklemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla, kentleşme konusundaki en büyük engel, kentlere gelmiş insanların istihdam ve barınma sorunlarıdır. Bu iki sorun çözülerek ve çağa uygun hizmetler yerel yönetimler tarafından eşit şekilde sağlanarak, kentleşme bilincinin başlatılması veya artırılması yolunda en büyük adımın atılması sağlanabilir.

Kentleşme konusunda yukarıda bahsedilmeyen ancak yerel yönetimlerce ikinci bir önemli uygulama, kent yaşamını ilgilendiren kuralların uygulanmasında gösterilecek titizliktir. Kentlerde yaşayan insanların kendiliğinden kentli davranışı geliştireceklerini beklemek yanlıştır. Kentlerimizde görmeyi kanıksadığımız yanlış davranışların terk edilmesini sağlamak için, yerel yönetimlerin mutlaka yaptırım gücü olan uygulamaları devreye sokması gerekir. Tek tek konuşulduklarında ideal olan davranışları çok iyi bildiklerini gösteren insanların, kentlerde bu davranışları hayata geçirmemelerinin temelinde kent yönetimlerinin vurdumduymazlığı da yatmaktadır. Kentlerin çok sayıda insanın yaşamak ve paylaşmak zorunda olduğu yerleşimler olması nedeniyle trafikten, alışverişe ve tüm sosyal ilişkilere kadar belli kurallar çerçevesinde bir işleyişe sahip olması gerekmektedir. Burada bahsedilmek istenen şey, kentlerde kuralların varlığına rağmen bu kuralların yaptırımlar ve eğitim yoluyla insanlara kazandırılmaması durumunda, onlara istihdam ve barınak verilse bile, kentli davranış tarzını kolayca kazanamayacak olmalarıdır. Anaokulundan itibaren eğitimle desteklenip yaptırımlarla da ciddi olduğunun gösterilmesi başlangıçta belki



problemler ortaya çıkarsa bile, kentli davranışlarının ortaya çıkarılması için zorunludur. Yere tüküren, komşusunu ve çevresini rahatsız eden, şehre ve örüntüsüne zarar veren insanların yaptırımı maruz kaldığına şahit olan insanların bu davranışlardan kaçınmalarıyla başlayacak süreç, bir süre sonra zaten kendiliğindenleşebilir. İnsanlarımız yere tükürür ancak yerdeki ekmeğin üzerine basmazlar veya elindeki sigara izmaritini sokağa atan kişinin camide namaz kılariken gördüğü bir çöpü cebine koyup dışarı çıkardığına şahit olabilirsiniz. Dolayısıyla benzeri bir saygı örüntüsünün insanlara kazandırılması bir zorunluluktur ve bunun için dinden ahlaka, eğitimden medyaya kadar her araç kullanılmalıdır. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’nın raporunda, konuyla alakalı ilginç bir öneri üzerinde durulduğu görülmektedir. Rapora göre, “kentlilik bilinci oluşturmak için okul öncesi eğitimden başlayarak ilk, orta ve üniversiteye kadar etkili bir şekilde kültürümüzün temellerinde var olan değerlerin başında yer alan “Görgü Kuralları” eğitimi verilmelidir” (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 25).

Kentleşmenin gerçekleşmesi için demokrasinin özümsemesi çok önemlidir. Birol’un (2008: 29) da belirttiği gibi kentle ilgili verilecek her türlü karara o kentte yaşayanların katılımı sağlanmalıdır. Ancak, kentte yaşayan ve oy kullanma yeterliliğine sahip herkes mahalle muhtarından, belediye başkanı ve meclis üyelerine kadar kent için çok önemli olan seçme işlevi için oy kullanmaya çağırılmasına rağmen, sonrasında bu insanlar bir sonraki seçimlere kadar unutulur. Onlardan uslu olmaları, vergilerini zamanında ödemeleri ve günlük rutinlerine dönmeleri beklenir. Kentlerin ve kent yönetimlerinin bir an önce, Bookchin’in (1999: 37) tutarlı bir tespitle kentte oturanların kendilerini bir yurttaştan ziyade bir vergi mükellefi gibi görmelerinin önüne geçmek için önlemler alması gerekmektedir. Kentte yaşayanlara, o kentin asli unsurları olduklarını, sadece seçim zamanı değil de her zaman değerli olduklarını, kentin içinde yaşayanlarla anlamlı olduğunu hissettirecek uygulamalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle kentin en küçük birimi olan mahallelerden başlayarak kentte yaşayanları yönetime katmak ve çeşitli etkinliklerle kentle sürekli etkileşim halinde tutmak gerekir. Bu bağlamda ülkemizde son zamanlarda Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde belediye hizmetleri arasına sokuşturulmuş “Kent Konseyi” oluşumu önemli bir adım olarak görülebilir. 8 Kasım 2006’da yürürlüğe girmiş olan “Kent Konseyi” yönetmeliğinin ilk maddesinde amaç şöyle belirtilmiştir: “... kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehricilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışan kent konseylerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir” (Resmi Gazete, Sayı: 26313). Yerel yönetimlerin, kent konseylerini hayata geçirmesi ve kentte yaşayanları kentle ilgili karar süreçlerine katması, insanların yaşadıkları kentle ilgili farkındalıklarını artıracak

bir rol oynayabilir. Ancak ne yazık ki, kent konseyleri oluşumunun halkla kucaklaştığını söylemek mümkün değildir. Bunun başlıca nedenleri, Ekinci'nin (2006) de belirtmiş olduğu gibi, belediye başkanının konseye de başkanlık yapması, konseye katılacak muhtar sayısının 10 kişi ile sınırlandırılması, üniversitelerden sadece bir temsilci ile bilimsel zenginliğin dışlanması, meslek ve sektörlerin oluşturduğu birliklerden yalnız bir temsilciye izin verilmesidir. Mevcut haliyle belediyelerin bir uzvu haline gelmiş olan konseylerin, halkı kentle ilintilemede başarılı olabileceğini düşünmek kolay değildir. Dolayısıyla, sadece Avrupa Birliği için yasak savma zihniyetiyle bu türden oluşumlara gitmek yerine, kentlerin kendi iç dinamikleriyle karar alma sürecini halka indirmesi için gerekli ortamın sağlanmasına gereksinim vardır.

Kentlerdeki mekânsal düzenleme ya da dönüşüm kent lehine veya aleyhine etkilerde bulunabilir. Kentsel dönüşüm adı altında insanları beton yığınlarına hapsedme sürecinin, kentlerin görünümünü çirkinleştirdiği kadar, insanları da olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Kentte yaşayanların kentin tarihsel ve doğal zenginliklerine karşı ilgili hale getirilmesi gerekir. Bu amaçla kentlerdeki tarihi eser ve binaların restorasyonu ve kullanımı mümkün olanların hizmete açılması gerekir. Bu bağlamda her kentin tarihi gelişimini gösterecek müzeler yapılabilir. İstanbul, Bursa ve İzmir gibi bir dizi kentte, kent müzesi çalışmalarının devam ettiği bilinmektedir (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009: 50). Tarihsel doku kadar doğal güzellikler de kentlere aidiyet duygusunu artıracak fırsatlar sunar. Bu nedenle insanların rahatça dinlenebilecekleri yeşil alanlar ve parkların kentler için çok önemli unsurlar olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, yeşil alanı bol, trafiği sıkışık olmayan, tarihsel dokusunu korumayı becermiş, güvenliği sağlanmış ve dışarıdan bakıldığında düzenli bir işleyişe sahip kentlerin insanlarına vereceği rahat ve huzur onların kente karşı daha fazla olumlu duygulara sahip olmasını sağlayacaktır.

İnsanların içinde yaşadıkları kente daha fazla bağlılık hissetmeleri için başka bir önerimiz, o kentle gurur duyabilecekleri özelliklerin yerel yönetimler ve kent ekonomisine desteklenip güçlendirilmesidir. Burada ilk akla gelen örnek, kitleleri arkasından sürükleyebilecek başarılı bir futbol takımına sahip olmaktır. Sivas Spor'un Süper lige çıkmasıyla, daha önce üç büyük takımdan birisini tutan Sivaslıların, hiç tereddüt etmeden kendi takımlarına da sahip çıktıkları ve bu yolla Sivas'a daha fazla bağlandıkları bilinmektedir. Takım teknik direktörü Mesut Bakkal'ın, Sivas Spor'un Sivas'ın markası olduğunu söylemesi ve tribünlerdeki müthiş destek bunu doğrular niteliktedir (Sivas Postası, 5 Mayıs 2010). Bunun gibi, kentin başarılarını yansıtacak ve onu farklı kılacak yanlarının desteklenmesi, ahalisinde aidiyet duygusunu pekiştirecek bir ortam yaratabilir.

Kısaca belirtmek gerekirse, kentli yaşam tarzının kentte yaşayanlar tarafından benimsenmesi çok yönlü bir süreçtir. Bu süreçte bireylere düşen sorumluluktan çok daha fazlası kentlere ve kent yönetimlerine düşmektedir. Geleceğinden emin, mutlu insanların yaşadıkları kente karşı daha kolay ve sorunsuz bir aidiyet duygusu geliştirebilecekleri ve kente özgü bir yaşam tarzını daha kolay benimseyeceklerini söylemek mümkündür.

### **KAYNAKÇA**

- Aslanoğlu, R.A. (2000) **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, (2. Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (2009) **Kentleşme Şurası 2009**, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu, Ankara.
- Biol, G. (2008) “Kentlilik Bilinci ve Balıkesir’den Yarım Asırlık Bir Örnek: Yeni Çarşı Deneyimi”, **Ege Mimarlık Dergisi**, 65(2), 28-31.
- Bookchin, M. (1999) **Kentsiz Kentleşme**, (Çev: B. Özyalçın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castles, S. and M.J. Miller (1993) **The Age of Migration**, London: The Macmillan.
- Childe, G. (1983) **Tarihte Neler Oldu?**, 2.Baskı, (Çev: A. Şenel), İstanbul: Alan.
- Dellaloğlu, B.F. (2001) “Kent Öznenin Evidir”, in F. Gümüsoğlu (ed.), **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 73-77.
- DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı** (2007-2013), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (erişim tarihi: 12 Nisan 2010).
- Ekinci, O. (2006) “Kent Konseylerine 'Güdüm' Yönetmeliği”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10.12.2006.
- Engels, F. (1997) **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, Ankara: Sol Yayınları.
- [http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab\\_id=220](http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=220), (erişim tarihi: 3 Nisan 2010).
- İbn Haldun (1990) **Mukaddime I**, (Çev: Z.K. Ugan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Jowett, B. (1885) **The Politics of Aristotle**, Vol.1, Oxford: The Clarendon Press.
- Jowett, B. (1931) **The Dialogues of Plato**, Vol. 5, London: Oxford University Press.

- Keleş, R. (1990) **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. ve C. Hamamcı (2002) **Çevrebilim**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kurt, H. (2003) **Türkiye’de Kent-Köy Çelişkisi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Küntay, E. (2001) “Çocuk Dostu Kentler”, iç. F. Gümüsoğlu (der.), **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 315-322.
- Marx, K. (1986) **Kapital**, Birinci Cilt, Üçüncü Baskı, İstanbul: Sol Yayınları.
- Özer, İ. (2004) **Kentleşme Kentleşme ve Kentsel Değişme**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Resmi Gazete**, Sayı: 26313, 8.10.2006, <http://rega.basbakanlik.gov.tr/>, (erişim tarihi: 21 Nisan 2010).
- Sencer, Y. (1979) **Türkiye’de Kentleşme**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sezal, İ. (1997) “Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler”, **II.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç**, Ankara: DİE, 147-51.
- Simmel, G. (1950) “The Metropolis and Mental Life”, in K.H. Wolf (ed.), **The Sociology of Georg Simmel**, New York: The Free Press, 409-424.
- Sivas Postası, 5 Mayıs 2010  
[http://www.sivaspostasi.com.tr/haber\\_detay.asp?haberID=3207](http://www.sivaspostasi.com.tr/haber_detay.asp?haberID=3207), (erişim tarihi: 10 Mayıs 2010).
- Tatlıldil, E. (2003) “Kentleşme ve Göç”, in İ. Sezal (ed.), **Sosyolojiye Giriş**, (2. Baskı), Ankara: Martı Yayınevi, 326-361.
- TBMM, Tutanaklar, 1.11.1937,  
[http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk\\_konusma/01\\_11\\_1937.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/01_11_1937.pdf), (erişim tarihi: 2 Nisan 2010).
- Tekeli, İ. ve L. Erder (1978) **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Torlak, S.E. ve F. Polat (2006) “Kentleşme Sürecinde Kimlik Farklılaşması Açısından Denizli’de İki Mahallenin Karşılaştırmalı Analizi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 8(2), 167-186.
- TÜİK (2010) Haber Bülteni, Sayı: 15,  
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6178> (erişim tarihi: 10 Mayıs 2010).

- Uluğtekin, S., İ. Cılga ve S. İl (2002 ) “Çoğulcu Demokratik Toplum İçin Aile Eğitimi Projesi”, **Aile ve Toplum Dergisi**, 5(2), 29-34.
- United Nations (2007)  
[http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007\\_urban\\_rural\\_chart.pdf](http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007_urban_rural_chart.pdf)  
(erişim tarihi 3 Nisan 2010).
- Wirth, L. (2002) “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, (Çev. ve Der: B. Duru ve A. Aklan), **20. Yüzyıl Kenti**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Yalçın, C. (2004) **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldız, U. (2008) **Yetişkin Eğitimi Çerçevesinde Kentleşme: Bursa Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitimbilimleri Enstitüsü.
- Yüceşahin, M.M. vd. (2004) “Türkiye’de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 2(1), 23-39.